

Галина Лопушняк,
кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економічної політики
і фінансів ЛРІДУ НАДУ

Соціальна політика як визначальний напрям внутрішньої політики держави

Досліджено сучасні тенденції в здійсненні соціальної політики, визначено основні проблеми її реалізації. Здійснено аналіз антикризових заходів у цій сфері. Обґрунтовано пріоритетність соціальної політики серед інших напрямів внутрішньої політики держави.

Ключові слова: державна соціальна політика, внутрішня політика держави, соціальний захист, добробут населення.

Contemporary trends in the proceedings of social policy, the basic problems of its realization. The analysis of anti-crisis measures in this area. Proved priority of social policy among other areas of domestic policy.

Key words: state social policy, internal policy, social protection, welfare of the population.

Постановка проблеми. Внутрішня і зовнішня політика України базується на конституційному визначенні загальнонаціональної мети - побудові суверенної, демократичної, соціальної та правової держави. Основою такої держави є підвищення її відповідальності за добробут і безпеку громадян. Такий підхід до організації державного та суспільного життя базується на принципах підтримки певної рівноваги між демократичними інститутами й сильною державною владою, плануванням і ринком, приватною й державною власністю, економічною ефективністю й соціальною справедливістю. У зв'язку з цим своєрідним індикатором розвитку суспільства, важливою складовою внутрішньої політики держави є ефективна соціальна політика, яка сприяє зниженню соціального напруження, зростанню добробуту населення, досягненню рівноваги та стабільності в суспільстві [1, с. 22].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що найважливіші напрями внутрішньої політики держави пов'язані з відтворенням соціальних ресурсів і забезпеченням як стабільності соціальної системи, так і динамічності її розвитку. І саме ці питання покликана вирішувати соціальна політика, яка реалізується шляхом вжиття соціальних заходів і здійсненням програм, ініційованих державою, а також приватними корпораціями, громадськими організаціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціальної політики держави присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: Т.Ганслі, О.Давилюк, А.Колота, Е.Лібанової, О.Новікової, У.Са-

дової, Т.Семигіної, В.Скुरатівського, В.Співак, І.Яковюк, О.Яременко та ін. У них розглянуті питання щодо сутності, ролі і розвитку соціальної держави та держави загального добробуту, соціальних відносин, соціальної політики і її реалізації. Однак в умовах сьогодення все частіше постає питання про визначення пріоритетності соціальної політики над іншими складовими державної політики України.

Метою статті є обґрунтування сутності соціальної політики як визначального напрямку внутрішньої політики держави.

Виклад основного матеріалу. Соціальна політика як одна з найважливіших складових політики держави офіційно завжди належала в Україні до її пріоритетів. Про це свідчить суттєве посилення уваги до неї як в офіційних державних документах, так і в програмних документах, а також практичні дії державної влади та підвищення активності практично всіх політичних сил.

Так, проблеми підвищення рівня життя та шляхи їх розв'язання відображені в Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки. З метою створення більш ефективної системи соціального захисту населення підготовлено проект Трудового кодексу, затверджено "Стратегію упорядкування системи надання пільг окремим категоріям громадян до 2012 року", запроваджено єдиний соціальний внесок, прийнято Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" та низку інших законодавчих та нормативних актів, в яких порушувались питання, пов'язані з проведенням державної соціальної політики.

Така політика базується на системі законів і нормативно-правових актів, дотримання яких є обов'язковим для кожного громадянина незалежно від його майнового стану, етнічної чи конфесійної належності тощо, а також від ратифікованих Україною міжнародних норм (конвенцій, хартій, кодексів і т. ін.), які існують здебільшого де-юре. Вона спрямована на задоволення потреб населення шляхом підвищення ролі трудового доходу, гарантоване забезпечення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, створення фондів соціальної допомоги та державних страхових фондів, захист населення від зростання цін, запровадження механізмів субвенцій, індексацію заробітної плати. Інакше кажучи, соціальна політика відіграє регулюючу та стимулюючу роль в забезпеченні динамічного розвитку національного господарства, і таким чином, створює можливості для ефективного функціонування системи соціального захисту.

Відповідно до чинного законодавства України основними засадами внутрішньої політики в соціальній сфері визначено:

- забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту, підвищення якості соціальних послуг;

- надання громадянам упродовж усього життя соціальних гарантій на основі вдосконалення системи соціальних стандартів і пілг;
- досягнення ефективного демографічного розвитку;
- трансформація державної політики у сфері зайнятості та ринку праці, у тому числі шляхом розвитку партнерства між роботодавцями і найманими працівниками, власниками підприємств, установ, організацій та професійними спілками;
- подолання бідності і зменшення соціального розшарування, зокрема шляхом сприяння самозайнятості населення, розвитку малого та середнього бізнесу, недопущення виникнення заборгованості із заробітної плати на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності;
- удосконалення системи пенсійного забезпечення, створення умов для гідного життя людей похилого віку, стимулювання розвитку недержавної системи пенсійного страхування;
- забезпечення розміру соціальних виплат, які є основним джерелом доходів, на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум, удосконалення системи підтримки соціально незахищених верств населення та інші [2].

Отже, пріоритетність соціальної політики серед інших складових державної політики визначається насамперед Конституцією України, оскільки саме вона покликана забезпечити громадянам гарантовані Основним Законом права: на життя, безпечні умови праці, винагороду за працю, захист сім'ї, відпочинок, освіту, житло, охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальне забезпечення та сприятливе навколишнє середовище.

Соціальна політика є явищем суспільно-історичним: вона з'являється разом з виникненням держави, спрямована на узгодження спільної діяльності людей та утвердження загальнодержавних пріоритетів і є регулятором взаємовідносин соціальних структур і соціальних інститутів, а також суспільного та індивідуального життя людини.

На жаль, серед науковців та практиків поширеною є думка, що природа соціальної політики пов'язана передусім із тим, що суспільство складається з економічно сильних та економічно слабких індивідів (домогосподарств), а вона сама є інститутом, який має підтримувати слабких, створюючи умови для реалізації принципу соціальної справедливості.

Так, Дж. Стюарт трактує соціальну політику як сферу державної діяльності, відповідальну за створення системи соціального захисту та надання такого захисту, що включає соціальні послуги та виплати [3, с. 322]. О. Яременко стверджує, що соціальна політика в вузькому розумінні - "діяльність суб'єктів соціальної політики, спрямована на захист груп населення, неспроможних до самозахисту та самозабезпечення, організація соціальних служб" [4, с. 27]. Таке трактування є звуженим, неповним. Це призводить до ото-

тоження соціальної політики із соціальним захистом або із соціальним забезпеченням.

Слушною є думка А.Колота, що соціальна політика не може бути ефективною, якщо її об'єктом є виключно соціально уразливі верстви населення, які, безумовно, потребують уваги з боку держави і суспільства в цілому. Умови, необхідні для підтримки соціально уразливих груп непрацюючого населення, створюються зайнятими в суспільному виробництві, на яких можуть і повинні поширюватися заходи щодо їх соціальної підтримки та розвитку [5].

Це підтверджується і досвідом розвинених країн, який свідчить, що в умовах інноваційного розвитку збільшення суспільного та індивідуального багатства, а також розвиток самого суспільства неможливі без проведення активної, системної соціальної політики. При такій політиці "...система соціального захисту є не просто актом гуманності суспільства, а незаперечним мотивом, стимулом діяльності працюючих, де чільне місце посідають напрями соціальної політики, що пов'язані із забезпеченням подальшого розвитку існуючої економічної та господарської систем" [6]. За таких умов соціальна політика стає домінуючим напрямом державної політики, створюючи тим самим можливість для процвітання країни та підвищення рівня життя кожного її громадянина.

В Україні внаслідок трансформаційних процесів набула глобальних масштабів поляризація суспільства. В соціальному плані воно поділилось практично на дві частини: найбагатші верстви населення, які отримують надприбутки та мають привілеї, і соціально уразливі верстви населення, які потребують відповідної державної допомоги і становлять більшість населення країни.

Соціальна нерівність у сучасному українському суспільстві створює негативний економічний ефект, який досить яскраво спостерігається в динаміці соціально-економічного розвитку національної економіки (див. таблицю).

Дані таблиці свідчать про те, що на тлі зниження темпів зростання ВВП (з 112,1% у 2004 р. до 102,7% у 2005 р.; з 107,9% у 2007 р. до 102,3% у 2008 р.) та ВВП в розрахунку на одну особу (з 113,0% у 2004 р. до 103,5% у 2005 р.; з 108,6% у 2007 р. до 102,9% у 2008 р.), падіння обсягів промислової продукції (з 112,5% у 2004 р. до 103,1% у 2005 р.; з 107,6% у 2007 р. до 94,8% у 2008 р.), продукції сільського господарства (з 119,7% у 2004 р. до 100,1% у 2005 р.) та зниження інвестицій в основний капітал (з 131,3% у 2004 р. до 128,0% у 2005 р.; з 129,8% у 2007 р. до 97,4% у 2008 р.) підвищувалися номінальна заробітна плата та темпи її зростання (з 122,8 р. % у 2004 р. до 136,7% у 2005 р. та з 129,7% у 2007 р. до 133,7% у 2008 р.).

**Динаміка показників соціально-економічного розвитку
України у 2000-2009 роках (у відсотках до попереднього року**

в порівняльних цінах)*

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ВВП	105,9	109,2	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,9	102,3	85,2
ВВП в розрахунку на одну особу	106,7	111,1	106,3	110,5	113,0	103,5	108,1	108,6	102,9	85,6
Обсяг промислової продукції	112,9	114,2	107,0	115,8	112,5	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1
Обсяг продукції с/г	109,8	110,2	101,2	89,0	119,7	100,1	102,5	93,5	117,1	98,2
Інвестиції в основний капітал	114,4	120,8	108,9	131,3	128,0	101,9	119,0	129,8	97,4	58,5
Обсяг роздрібного товарообороту, юрид. осіб	108,1	113,7	115,0	120,5	121,9	123,4	126,4	129,5	117,3	79,1
Індекс споживчих цін на товари і послуги	128,2	112,0	100,8	105,2	109,0	113,5	109,1	112,8	125,2	115,9
Темп зростання середньомісячної з/п (номінальної)	129,6	135,2	121,0	122,8	127,5	136,7	129,2	129,7	133,7	105,5
Темп зростання середньомісячної з/п (реальної)	99,1	119,3	118,2	115,2	123,8	120,3	118,3	112,5	106,3	90,8

*Статистична інформація про обсяг ВВП, промислової продукції, продукції с/г, обсяг роздрібного товарообороту, індекс споживчих цін та темпи зростання середньомісячної з/п. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Усе це свідчить про неефективність державної політики у зазначеній сфері і її залежність від популістських обіцянок учасників виборчих кампаній. Наслідком цього є збільшення інфляції та зниження темпів зростання реальної заробітної плати (див. таблицю). В кінцевому підсумку, це не тільки "не скорочує прірву між бідними і багатими громадянами України, а й позбавляє їх усілякого стимулу до економічно продуктивної діяльності" [7, с. 373].

Варто звернути увагу й на те, що фінансова криза сприяла значному послабленню суспільної сприйнятливості до соціального популізму й усвідомленню соціально непопулярних, проте необхідних зрушень. Тому створення сприятливих умов для реалізації вітчизняного трудового потенціалу, який "... залишається однією з головних конкурентних переваг української економіки та має розглядатися як один із ключових важелів динамічного відновлення економічного зростання" [8, с. 152], не тільки забезпечить нарощування створення доданої вартості в національній економіці, а й дасть змогу здійснити послідовне реформування системи соціального захисту населення.

Про соціальну політику як визначальний напрям внутрішньої політики держави свідчить і загальна тенденція до збільшення частки бюджетних видатків на соціальну сферу та соціальний захист населення. Так, питома вага зазначених

видатків у структурі видаткової частини зведеного бюджету України збільшилась з 37,9% у 1999 р. до 62,0% - у 2009 р. При цьому слід зауважити, що найбільшу частку вони займали у 2005 р. (60,5%) та 2009 р. (62,0%). Однак таке різке збільшення фінансування за рахунок бюджету соціальних видатків на практиці не призвело до суттєвого підвищення добробуту населення країни.

Отже, очевидним є те, що заходи, яких вживає держава в рамках реалізації соціальної політики, є не досить ефективними і потребують нових управлінських підходів.

Нерозвиненість сучасних механізмів використання фінансових ресурсів, що базуються на принципах державно-приватного партнерства (насамперед прозорості процедур, закріплення прав власності, управління інвестиційними ризиками) знижує результативність державних антикризових програм, покликаних ефективно стимулювати внутрішній попит. Переважання традиційних механізмів фінансування державою інвестиційних проектів загрожує надмірним зростанням державної заборгованості за позиками, що знижуватиме рівень фінансової стабільності національної економіки [9, с. 151].

Головним обов'язком держави є "утвердження та забезпечення прав людини" [10]. Це можливо, насамперед, за умов формування та реалізації ефективної соціальної політики з метою забезпечення стабільності в суспільстві, соціальної злагоди та соціальної цілісності, належного рівня добробуту людей.

Досягнення конкурентоспроможності національного ринку праці видається можливим тільки за умови гідної оплати праці, яка буде стимулом активізації населення до трудової діяльності.

Питання формування соціально-відповідального бізнесу на часі пов'язано з величезними ризиками, які багато хто на сьогодні не усвідомлює. І першим з них є демографічна криза. За розрахунками науковців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, на період до 2050 року, в Україні може залишитись від 25 до 42 млн українців [11, с. 111], а за розрахунками Організації Об'єднаних Націй на період до 2025 р. - від 32 до 36 млн. А ще через 100 років український етнос може взагалі зникнути.

Ще однією досить суттєвою проблемою є дефіцит кваліфікованої робочої сили в умовах масового безробіття населення. Сьогодні професійно-технічна освіта готує офіціантів, перукарів, бухгалтерів, в той час такі робітничі спеціальності, як токар, електрогазозварник, фрезерувальник та інші є непрестижними. Більше того, відсутні бази їх практичної підготовки. Така сама ситуація спостерігається і у вищій школі: ведеться масова підготовка юристів, економістів, а попит абітурієнтів на інженерів-механіків, інженерів-електриків практично відсутній.

Вважаємо, що до такої ситуації призвело хибне уявлення молоді про можливість легких великих заробітків саме у сфері юриспруденції та фінансів.

Отже, спрямованість державної соціальної політики в останні роки в основному на поточну підтримку соціально уразливих верств населення

відбувалась за відсутності консолідованої національної стратегії у сфері соціальної політики, яка б забезпечувала формування гармонійних відносин між різними соціальними верствами та національного соціального капіталу.

Висновки. На підставі дослідження можна зробити такі висновки.

Державну соціальну політику слід розглядати як багаторівневу і багатофункціональну систему, яка зможе забезпечити соціальний і економічний розвиток країни шляхом активізації людського капіталу та максимальної реалізації його інноваційного потенціалу.

Серед інших складових внутрішньої політики держави пріоритетність соціальної політики зумовлена тим, що вона:

- є своєрідним індикатором розвитку суспільства, що сприяє зниженню соціального напруження, зростанню добробуту населення, досягненню рівноваги та стабільності в суспільстві;

- виконує регулюючу і стимулюючу роль у динамічному розвитку суспільства;

- покликана забезпечити гарантовані Конституцією України права і свободи громадян;

- є інтегральною частиною макроекономічного регулювання, оскільки реалізація заходів соціальної політики впливає на низку економічних параметрів, збільшує норму споживання і зменшує нагромадження, підвищує сукупний попит.

Як перспективи подальших досліджень у цьому напрямі можна розглядати обґрунтування стратегічних напрямів соціальної політики в Україні.

Список використаних джерел

1. Коструба В. В. Реалізація права людини на соціальний захист у Швеції / В. В. Коструба // Зб. наук. пр. - Чернівці : Рута, 2008. - Вип. 461: Правознавство. - С. 22-26.

2. Закон України про засади внутрішньої і зовнішньої політики. - Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

3. The Blackwell Encyclopedia of Social Work / Ed. by Davies M. - Oxford : Blackwell Publishers, 2000. - 480 p.

4. Яременко О. О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації : Монографія. Статті. Виступи. Інтерв'ю / О. О. Яременко. - К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України; УІСД ім. О. Яременка, 2006. - 480 с.

5. Колот А. Міфи соціальної політики, або з чого слід розпочати формування нової моделі / Анатолій Колот // Дзеркало тижня. - 2010. - 23-29 січ. - № 2 (781).

6. Давидюк О. О. Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні / О. О. Давидюк ; Центр перспект. соц. дослід. - Режим доступу : <http://www.cpsr.org.ua/index.php?option>

7. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. - К. : НВЦ НБУВ, 2009. - 687 с.

8. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. - К. : НІСД, 2010. - 528 с.

9. Основні показники ринку праці : статистична інформація. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

10. Соціальна політика та економічна безпека / під заг. ред. С. І. Крихтіна. - Донецьк : Каштан, 2004. - 336 с.

11. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (кол. авт.) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д-ра екон. наук, проф. Е. М. Лібанової. - К. : Укр. центр соц. реформ, 2006. - 138 с.

Володимир Мороз,

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри педагогіки і психології

управління соціальними системами

Національного технічного університету

"Харківський політехнічний інститут"

**Відповідальність суб'єктів процесу формування,
використання та розвитку трудового потенціалу:
гендерний аспект (Process-forming subjects' responsibility,
using and development of the labor potential: gender aspect)**

Стаття містить частину результатів аналізу опитування "Оцінка рівня розвитку трудового потенціалу особистості", в якому взяли участь представники Харківської, Донецької, Луганської, Запорізької, Львівської областей України та Автономної Республіки Крим. Висвітлені гендерні особливості у сприйнятті носіями трудового потенціалу розподілу часток відповідальності суб'єктів процесу формування, використання та розвитку трудового потенціалу в контексті розвитку теоретичного підґрунтя для вдосконалення мотиваційного механізму стимулювання трудової активності громадян державою.

Ключові слова: формування (використання, розвиток) трудового потенціалу, відповідальність суб'єктів управління системою трудового потенціалу, гендерні особливості, стимулювання трудової активності, удосконалення мотиваційного механізму.

The article has a separate part of analysis' results of the "Evaluation of development level of individual's labor potential" poll, in which there were participants from Kharkiv, Donetsk, Lugansk, Zaporizhya, Lviv regions oblasts and Autonomy Republic of Crimea. In the article there are shown the gender features in perception by the labor potential media of responsibility shares distribution of process-forming, theoretical base and labor potential improving in the context of theoretical base improving for development of citizens' labor activity stimulation motivational mechanism by the state.

Key words: forming (using, development) of labor potential, responsibility of the subjects' management by labor potential system, gender features, labor potential stimulation, motivational mechanism improvement.